

УДК 82.09(092)

DOI: 10.30840/2413-7065.2(83).2022.261060

**«ТУТ ВСЕ: ГАРМОНІЯ, КРАСА ТА ДОСКОНАЛІСТЬ,
ПРИРОДА ВСЯ В ОДИН АКОРД ЗЛИЛАСЯ...»
(ДО 145-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТА 90-РІЧЧЯ З ДНЯ СМЕРТІ
МАКСИМІЛІАНА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ВОЛОШИНА)**

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА

orcid.org/0000-0001-5552-9073

кандидат історичних наук, завідувачка відділу історичних студій НДІУ

Анотація. Стаття присвячена життю і творчій діяльності мислителя, поета, художника Максиміліана Олександровича Волошина, річниці з дня народження й дня смерті якого виповнюються в цьому році. Розкрито біографічні сторінки, показано різнобічність і яскравість його таланту. М. Волошин відіграв значну роль у розвитку українського культурно-мистецького життя кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Він був високоосвіченою людиною: поет, публіцист, літературний і мистецький критик, художник, філософ, мав парадоксальне мислення. Саме у Криму, в Коктебелі, до М. Волошина приходило натхнення, тут він розкрив у собі художній дар і став талановитим акварелістом, написав більшість своїх творів, які відбивають його зв'язок з півостровом. Він написав Кіммерію не з натури, а своїм власним методом закінченого зображення. Завдяки цьому побачили світ його улюблені кримські пейзажі з віршованими написами. Будучи представником символізму й акмеїзму, в поезії та малярстві він відображав історію та природу Криму. Художник хотів, щоб, дивлячись на картину, людина хотіла пройти по цій землі і вдихнути повітря на повні груди. Максиміліан Олександрович заперечував російськість Криму і засуджував його завоювання Російською імперією та практику російського панування в ньому.

Творчість митця довгий час не була адекватно оцінена, тому маємо об'єктивно продовжити її вивчення з метою з'ясування значення його творчої спадщини в тогочасному суспільному житті та винесення досвіду й уроків для майбутніх поколінь українців і росіян.

Ключові слова: М. Волошин; Крим; Коктебель; поет; художник; пейзаж; Кіммерія.

**"HERE EVERYTHING IS: HARMONY, BEAUTY AND PERFECTION,
NATURE ALL IN ONE ACORD HAS GONE TOGETHER..."
(TO THE 145TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH AND 90TH ANNIVERSARY
OF THE DEATH OF MAKSYMILIAN OLEKSANDROVYCH VOLOSHYN)**

Iryna KRASNODEMSKA

Candidate of Historical Sciences, Head of the Historical Studies of RIUS

Annotation. The article is devoted to the life and creative activity of the thinker, poet, artist Maximilian Alexandrovich Voloshin, whose anniversary and death are celebrated this year. His biographical pages are revealed, the versatility and brightness of his talent are shown. M. Voloshin played a significant role in the development of Ukrainian cultural and artistic life of the late XIX – early decades of XX century. He was a highly educated man: poet, publicist, literary and art critic, artist, philosopher and had a paradoxical mindset. It was in Crimea, in Koktebel, that M. Voloshin felt inspired, here he discovered his artistic talent and became a talented watercolorist and painted most of

© Краснодемська І.

his artworks, which reflect his connection with the peninsula. He wrote Cimmeria not from nature, but from his own method of the finished image. Due to this, his favorite Crimean landscapes with poetic inscriptions were published. As a representative of symbolism and Acmeism, in poetry and painting he displayed the history and nature of Crimea. The artist wanted a person to desire to walk on this earth and breathe in the full chest of air while looking at the picture. Maximilian Alexandrovich denied the Russianness of Crimea and condemned its conquest by the Russian Empire and the practice of Russian rule in it.

The artist's work has not been adequately evaluated for a long time, so we must objectively continue to study it in order to clarify the importance of his creative heritage in contemporary public life and to learn experiences and lessons for future generations of Ukrainians and Russians.

Keywords: M. Voloshin, Crimea, Koktebel, poet, artist, landscape, Cimmeria.

Поет, письменник, перекладач, художник-пейзажист, літературний і мистецький критик Максиміліан Олександрович Волошин народився 28 травня 1877 р. в Києві. «Це був Духів день, «коли земля – іменинниця». Звідси, мабуть, моя схильність до духовно-релігійного сприйняття світу та любов до цвітіння плоті та речовини у всіх його формах та ликах. Тому минуле мого духу уявлялося мені завжди у вигляді одного з тих фавнів або кентаврів, які приходили в пустелю до святого Ієроніма і сприймали таїнство святого хрещення. Я язичник за тілом і вірю в реальне існування всіх язичницьких богів і демонів – і водночас не можу мислити поза Христом», – писав у своїй автобіографії М. Волошин [7, с. 36].

Родинне коріння його тісно пов'язано з Україною. Пращури батька Олександра Максимовича Кирієнка-Волошина, який спочатку працював мировим посередником, а згодом – членом Київської палати кримінального та цивільного суду, були запорізькими козаками. Мати Глазер Олена Оттобальдівна походила зі зросійщених у XVIII ст. німців [7, с. 29], мала хорошу освіту й вольовий, самобутній характер. Вона закінчила Інститут шляхетних панянок та прагнула вийти заміж і бути вільною. Невдовзі після одруження вона почала працювати в залізничній

конторі, а через два роки подружжя розійшлося. У 1881 р. батько Макса помер, а мати не хотіла приводити в дім вітчима й так і не влаштувала надалі своє особисте життя.

У 1893 р. Олена Оттобальдівна придбала земельну ділянку 16 соток у Криму, в Коктебелі, біля моря, яку почала облаштовувати, де й оселилася з сином і побудувала будинок [21; 11]. Згодом родинне володіння розрослося, до маминої ділянки М. Волошин купив ще 9 га й прибудував майстерню-бібліотеку. З цього часу життя М. Волошина пов'язане з Кримом, бо мама вважала, що Крим – найкраще місце для виховання сина. Тут і гори, і каміння, і античні руїни, і залишки генуезьких фортець, і поселення татар, болгар, греків...

Місто не відразу увійшло у душу поета: «Я поступово усвідомив його як справжню батьківщину мого духа. І мені знадобилося багато років блукань берегами Середземного моря, щоб зрозуміти його красу та єдність», – згадував він [7, с. 37].

М. Волошин захоплювався краєвидами Коктебеля. У своїх «Записах 1932 р.» він зауважував: «Коктебельський пейзаж – один із найкрасивіших земних пейзажів... Взагалі, про пейзаж треба не тільки дуже багато думати, а й багато

порівнювати. А я зі всіх своїх великих мандрів у житті найбільше порівнював саме краєвид. У пейзажу є найрізноманітніший вік. Є краєвиди зовсім молоді, і є глибокої давнини. Тому що краєвид, як обличчя країни, може бути таким різноманітним, як людське обличчя. Все, що пережито землею, все зображено у пейзажі». На думку митця, пейзажі Коктебеля дуже нагадують пейзажі Греції. «Він дуже пустельний і водночас дуже різноманітний. Ніде, в жодній країні, я не бачив такої різноманітності типів природи. Такого з'єднання морського та гірського пейзажів, з усією різноманітністю широких передгір'їв та степових далей. Положення його на межі морських заток, степу і гір робить його рідкісним і єдиним у сенсі місцевості...

Карадаг знаходиться в такому ж положенні до Керченського півострова, з його валами та сопками, як Везувій до Флегрейських полів. А його власні зубці й списи, видимі з глибини керченських степів, є порталом якоїсь невідомої фантастичної країни, про яку можна скласти уявлення по краєвидах К. Богаєвського», – стверджував М. Волошин [2].

Чутливий до прекрасного хлопчик, який з тринадцяти років писав вірші, відразу оцінив первозданну красу Кіммерії. Свої перші враження від Коктебельської долини, пустельних берегів і моря він висловив у вірші «Море», де писав про морську красу:

*Я люблю тебе, чудове море моє,
Не за те, що ти сильне і вічне,
Наше життя перед тобою, як крапля, що,
І як хвилі твої, швидкоплинне.*

*Я люблю твій прибіг, твій чарівний шум,
То суворий, то тихий та ніжний,
У ньому чути відлуння болісних дум
І блаженство любові безтурботне.*

*Я люблю по годинах над тобою сидіти,
Слухати тихі пісні прибою,
Щоб потім самому теж знову проспівати,
Що було проспівано тобою [3, с. 279].*

У 1897 р. М. Волошин закінчив Феодосійську гімназію та зберіг на все життя ніжність і вдячність до цього міста, яке в ті роки мало нагадувало російську провінцію, а було, швидше за все, на його думку, південноіталійською провінцією. Під час навчання у гімназії він виявив здібності до живопису. Його шкільні малюнки сподобалися І. Айвазовському, який їх оцінив позитивно. Ці школярські малюнки юнака зберігаються у Будинку-музеї М. Волошина в Коктебелі. Загалом Макс ріс талановитим, обдарованим хлопцем. Він писав вірші, вивчав самостійно історію філософії, у восьмому класі написав педагогічний твір «Вплив виховання на людину, за літературними типами», а також проявив акторські здібності, зігравши роль городничого в п'єсі «Ревізор», яку поставили гімназисти [18].

Вступивши в 1897 р. до Московського університету на юридичний факультет, М. Волошин проводив активну громадську діяльність. У лютому 1899 р. за організацію студентських заворушень та за неправильне світоспоглядання і «схильність до всякого роду агітацій» його відрахували з університету з правом відновлення і вислали на рік у Феодосію під таємний нагляд поліції. Звідси разом із матір'ю М. Волошин упродовж майже півроку вперше подорожував Європою, зокрема Польщею (Краків), Австрією (Відень), Італією (Венеція, Верона, Мілан), Швейцарією (Цюрих, Люцерн, Лугано, Берн, Женева, Локарно, Базель) [7, с. 37, 49; 18].

28 жовтня 1899 р. М. Волошин з матір'ю виїхали до Парижа, а 27 листопада

1899 р. – до Кельна, а звідти до Берліна. Таким чином, вони змогли побачити Європу і дізнатися багато цікавого про європейську культуру. Вільно відвідуючи лекції в Берлінському університеті, юнак вивчав німецьку мову і водночас писав авторську поему «XIX століття» [18].

Повернувшись до Москви, М. Волошин достроково склав університетські іспити й у лютому 1900 р. його поновили на 2 курс юридичного факультету, а в травні перевели на 3 курс. Але навчатися тут надалі він не захотів. Макс, розробивши самостійно маршрут, разом із друзями-студентами Л. Кандауровим, В. Ішеевим та О. Смирновим 26 травня вирушили у двомісячну закордонну подорож Європою та відвідали Австрію (Відень, Лінц), Німеччину (Мюнхен), Італію (Рим, Флоренція, Мілан, Неаполь, Піза, Генуя), Грецію, Польщу (Варшава) [7, с. 49–50; 18].

Після повернення з цієї подорожі його несподівано знову заарештували в Судаку за розповсюдження забороненої літератури й спровадили до Москви, де митець перебував два тижні в окремій камері, після чого його вислали без права в'їзду в Москву і Санкт-Петербург. У цей час він погодився з пропозицією інженера О. Вяземського і добровільно поїхав до Середньої Азії, де працював на будівництві Ташкентсько-Оренбурзької залізниці. Згодом М. Волошин цей період назвав визначальним етапом у своєму духовному розвитку. Тут він отримав яскраві враження про Азію, Схід, стародавнє минуле, побачив їхню відмінність з європейською культурою [7, с. 37, 50; 11].

Перебуваючи у Ташкенті, М. Волошин прийняв рішення не поновлювати

навчання в університеті, а поїхати до Європи з метою отримати добру освіту.

2 квітня 1901 р. поет знову прибув до Парижа, де познайомився з художницею Є. Кругликовою, почав малювати в її студії, а також опановував живопис в академії Колароссі, студіював французьку літературу й культуру. В травні того ж року він відвідав Лувр, театри, познайомився з письменницею О. Гельштейн. Після місячної подорожі до Іспанії 22 липня повернувся до французької столиці, де слухав лекції з французької літератури й культури у Сорбонні та Російській вищій школі суспільних наук у Парижі, вивчав французьку мову й мистецтвознавство [7, с. 49–50]. В цей час, крім опанування мальовничої техніки, його зацікавили окультні науки. Макс став сучасним європейцем і різнобічним ерудитом, знавцем мистецтва, літератури, культури, анархістом у політиці й символістом у поезії.

У Парижі митець контактував з французькими поетами, письменниками (Гійом Аполлінер, Анрі де Реньє, Рене Гіль, Октав Мірбо, Ромен Роллан, Анатоль Франс); художниками (Фернан Леже, Анрі Матісс, Амеде Озанфан, Пабло Пікассо, Оділон Редон); скульпторами, архітекторами (Антуан Бурдель, Арістид Майоль, Хосе де Шармуа, Тоні Гарньє), а також з відомими вченими, філософами, громадськими діячами [21].

М. Волошин вчився багато років: у Франції опановував художню форму, зокрема в Парижі осягав відчуття фарб, логічність готичних соборів, в Анрі Бергсона навчався логічно висловлювати свої думки, в Гастона Паріса засвоював середньовічну латину, в А. Франка – основи скептицизму, в Г. Флобера брав

навички писання прози, в Жозе-Марія де Ередіа – віршів [19].

Саме в Парижі він зустрів Маргариту Сабашникову, дочку багатого торговця, яка вразила його своєю алебастровою шкірою та золотавими віями. 12 квітня 1906 р. молоді побралися, а 28 червня відправилися у весільну подорож по Дунаю (Відень, Бухарест, Будапешт, Констанца, Константинополь), після якої на початку липня повернулися до Коктебеля. Цей шлюб був недовгим і тривав всього два роки [7, с. 51–52; 21].

До 1916 р. М. Волошин мешкав періодично в Європі, Російській імперії (в основному восени – взимку) та в Криму (весна – літо). З 1917 р. і до самої смерті в 1932 р. він уже не покидав свою улюблену кримську землю, яка була для нього таємничою, вічною, міфологічною Кіммерією. Тисячолітню минувшину Криму він вважав частиною світової історії. Кіммерія, Крим і Коктебель зокрема – це центри важливих історичних процесів, які є символами духовних цінностей, уособлення рідного краю.

*Сарматський меч та скіфська стріла,
Ольвійський герб, сльози зі скла,
Татарський ковт зеленувато-бусий
Сусідять із венеціанською бусою.*

*А в кладці стін кордону
Серед бруків заціпеніли
Візерункова арабська плита
І кут візантійської капітелі.*

*Яких послідів у цьому ґрунті немає
Для археолога та нумізмату
Від римських блях та еллінських монет*

До лудзика російського солдата, – йдеться у його вірші «Будинок поета» [3, с. 78–80].

В часи пізнього середньовіччя й Нового часу Кримське ханство, до складу якого входили власне Кримський півострів, степи Північного Причорномор'я

між Дністром і Доном, а також землі Північної Кубані, мало значну економічну і військову могутність, розквіт науки, освіти, культури. Тут знайдено найдавніші зразки писемності, перший фронтір між кочовиками й осілим населенням, центр перетину двох, а в пізньому середньовіччі навіть трьох цивілізацій тощо. Впродовж історичного розвитку людства Криму не торкнулися лише три світові події: завоювання арабів, хрестові походи та наполеонівські війни. Інші вагомні світові події певною мірою стосувалися і півострова [16, с. 6].

Маючи дуже важливе геополітичне становище, велика кримська територія протягом багатьох століть приваблювала сусідів, зокрема Османську імперію, Велике князівство Литовське, Королівство Польське тощо. Крим і його корінні мешканці також неодноразово ставали об'єктом довголітньої експансії Російської імперії, яка намагалася отримати виходи до Чорного та Азовського морів. Вона здійснила цілу низку військових кампаній проти Кримського ханства і в 1783 р. анексувала його, захопивши територію шляхом жорстоких придушень численних виступів кримських татар і ногайців, які чинили опір російській військовій експансії [10, с. 8].

М. Волошин зазначав, що російське завоювання та приєднання Криму в XVIII ст. було новою хвилею варварів, які знищили «весь цей магометів рай». Коли прийшли нові варвари – росіяни, які почали винищувати вогнем і мечем кримські сади, міста й селища, а через відірваність від Середземного моря, Босфору, відсутність торговельних доріг тут виникло багато внутрішніх і зовнішніх проблем [4, с. 215–216]. Митець засуджував не лише російське завоювання

Криму, а й практику панування над ним.

*Тут, у цих складках моря та землі,
Людських культур не просихала пліснява.
Простір століть був для життя тісний,
Поки ми – Росія – не прийшли.
За півтора ста років – з Катерини
Ми витоптали мусульманський рай,
Звели ліси, розмикали руїни,
Розкрали й розорили край.
Осиротілі зяють саклі;
По скатах викорчовані сади.
Народ пішов. Джерела вичерпалися.*

Немає у морі риби. У фонтанах немає води, –
писав він [3, с. 80].

Отже, на його думку, перетворення Кримського ханства в Таврійську губернію для Криму не було сприятливим: остаточно відокремлений від живих водних шляхів, що ведуть через Босфор, і економічними інтересами пов'язаний тільки з «диким полем», він став російською губернською глушиною, не більшою ніж Крим готський, сарматський, татарський. Крим нічого, крім зла, від російського завоювання не бачив за минулі півтора століття [6; 5, с. 97].

Як уже зауважувалося вище, у 1903 р. Максиміліан Олександрович звів за власними ескізами будинок, до якого у 1913 р. власноруч прибудував майстерню-бібліотеку з дикого каменю. Це був простий затишний будинок, без особливої розкоші, з дерев'яними столами й табуретками. В ньому поєднувалися різноманітна архітектура різних за обсягом об'єктів та вікон, світло-блакитні тераси-палуби, вежа-місток, розташування кімнат та сходів, саморобні меблі. У різних куточках кімнат лежали домоткані покривала, на стінах висіли картини та фотографії, колекції камінців, подарунки друзів. Зокрема, у 1918 р. тут зберігалося багато томів історичної, художньої літератури (у тому числі 5000 французьких книг),

картин, малюнків, скульптур, рукописів, що були не тільки особистою цінністю митця, а й національною культурною цінністю. У майстерні М. Волошина стояло старовинне крісло, а в їдальні був розміщений рояль. Все це створювало своєрідну картину життя М. Волошина, що давало можливість осмислити його особистість. Водночас будинок поставав дуже гармонійним, що становило єдине ціле з коктебельським ландшафтом [17, с. 299; 5, с. 34]. Як згадувала художниця Єлизавета Кривошапкіна, у Коктебелі у будинку Волошиних у вікна багатьох невеликих побілених кімнат зазирали то море, то Карадаг, то Сюрю-Кая – гола, світло-сіра гостра скеля, і всюди повівав свіжий морський продув і шелестів прибіл [7, с. 313].

Після революційних подій 1917 р. будинок М. Волошина став літнім притулком в основному для інтелігенції, яка опинилася в Росії у складному становищі. Тут безкоштовно відпочивали від місцевої метушні й насолоджувалися спілкуванням письменники й живописці, інженер й актриса, сходознавець і філософ, викладач і перекладачка, бухгалтер і юрист, піаніст і балерина. У цей час вони були рівні, радісно сприймали життя, проявляли любов до людей та свій інтелект [9].

Яскраво про цей острівець тепла і світла та його привітного й чуйного господаря висловила Л. Тимофеева (Л. Дадіна), дочка харківського професора, яка приїжджала до Коктебеля та Феодосії з 1926 р.: «Треба знати наші радянські будні, наше життя – боротьбу за шматок хліба, за цілість останнього, що збереглося – і то в небагатьох, за цілість сімейного вогнища, треба знати ці ночі очікування приїзду НКВС з черговим

арештом., щоб зрозуміти, яким контрастом одразу вдарив мене Коктебель і М. О., з тією його людяністю, якою він пробуджував у кожному вже давно стиснуте в грудку людське серце, з тією справжньою вселенською любов'ю, яка в ньому була» [9].

У цьому будинку з'єднувалися долі людей, людські душі, зав'язувалися нові зв'язки, виношувалися ідеї, що часом мають світове значення. В ньому завжди панувала творча атмосфера веселощів, гри. До обіду всі працювали, а вечорами збиралися в майстерні або на вежі, де розіграші та імпровізації змінювалися літературними вечорами, під час яких читали й обговорювали написані в Коктебелі вірші й картини, подовгу сперечалися про різні наукові, філософські проблеми, про мистецтво, влаштовували літературні конкурси, наради, здійснювали захоплюючі морські прогулянки.

М. Волошин любив містифікувати та розігрувати своїх гостей. Про спосіб його життя та його вигадки у суспільстві ширилося багато різних чуток, наприклад, що всі ті, хто живе в будинку, одягаються в «пів піжами», хто в нижню частину, а хто у верхню [17, с. 299].

У кожній людині Максиміліан Олександрович шукав хороші людські якості, оригінальність і незвичайний талант: «Потрібно все знати про людину, так, щоб вона не могла ... розчарувати, і, знаючи все, пам'ятати, що в кожному прихований ангел, на якого нароста диявольська маска, і треба допомагати йому її подолати, згадати самого себе...» [22]. І відвідувачі цього будинку залишали в ньому частинку себе, одержуючи натомість частинку душі господаря цього будинку, міць, силу та красу Кіммерійської землі [17, с. 299].

Розмірковуючи про історію та майбутню долю Криму, М. Волошин у листі від 10 травня 1918 р. до О. Петрової висловлював думку, що самостійним він бути не може, тому що коли його населяють понад дванадцять народностей, «і не гніздами, а в прошарок, він не в змозі створити жодної держави. Йому потрібен «завойовник». Для Криму, як для країни, вигідно бути у найближчу епоху пов'язаним із Німеччиною безпосередньо (а не з Україною, а не з Австрією)» [5, с. 97]. Ставлячись негативно до приєднання Криму до Російської імперії, він вважав, що сенс благополучного і щасливого життя в Росії не в тому, щоб завойовувати нові землі й моря, приносити нещастя своїм сусідам, а в тому, щоб вона ставала все більш цивілізованою країною [12].

Отже, правдивість цих ідей М. Волошина щодо підпорядкування Криму Німеччині, Україні, Росії з часом була випробувана на практиці. Деякі з них підтвердилися, а деякі – ні. Зокрема, твердження про вигідність для півострова його зайняття німцями в чистому вигляді та заперечення входження до України не підтвердилися, а згубність входження Криму до Росії – справдилася. Переконалися в цьому можна, аналізуючи окупацію німцями Криму в роки Другої світової війни (1941–1944), яка супроводжувалася терором, убивствами мирних кримчан, вилученням у них харчових продуктів, одягу тощо. Щодо приєднання Криму до України, то його добровільна передача у 1954 р. (за післявоєнне десятиріччя Росія так і не змогла налагодити тут нормальне життя й змушена була передати його Україні) стала порятунком для півострова й сприяла розвитку кримської економіки,

фінансової сфери, поліпшенню демографічного й соціального становища українців на півострові тощо. А російська варварська політика в Криму у XVIII – на початку XX ст., про яку говорив митець, з новою силою продовжилася після російської анексії Криму у 2014 р. і має низку глобальних і локальних негативних наслідків, серед яких і системні порушення прав та дискримінація етнічних українців Криму. Отже, на жаль, РФ не врахувала історичних уроків, знехтувала ними та продовжила свою агресивну політику і в XXI ст. Тому теза М. Волошина про відносини Криму і Росії й сьогодні актуальна та підтверджується на практиці.

Революцію 1917 р. М. Волошин зустрів із розплющеними очима, без оман: як неодмінну болісну плату за провини деградованої імперії. «Революція наша виявилася не переворотом, а розпадом, вона відкрила період нового Смутного часу», – писав він влітку 1919 р. Водночас психологічно Росія показала «єдиний вихід з тупика, який остаточно визначився і замкнувся під час Європейської війни» («Росія розіп’ята», 1920). Ще в юному віці митець відкрив трагічну долю російської інтелігенції – бути «розмиканою» «в циклоні революцій» («Росія», 1924). І фактично передрік сталінські репресії, ще в 1919 р. пророкуючи Росії єдинодержавний і монархічний уряд, «незалежно від того, чого нам хочеться» («Російська революція і майбутнє єдинодержавство»). У статті «Росія розіп’ята» поет пояснював: «Соціалізм згущено державний за своєю суттю», тому він шукатиме точку опори «в диктатурі, а потім у цезаризмі». Здійснився його прогноз також у тому сенсі, що Захід, на відміну Росії, «виживе, не розточивши культури» [9].

У криваві роки революційних подій Максиміліан Олександрович зайняв позицію «над сутичкою», не підтримавши жодну зі сторін. За свідченням сучасників, він, з величезним ризиком для свого життя, регулярно рятував у своєму будинку як червоноармійців – з в’язниць врангелівської контррозвідки, так і білогвардійців – з підвалів кримської НК. І доволі часто його зусилля були успішними. Про це згадував драматург Всеволод Вишневський, коли подарував М. Волошину свою книгу «Перша Кінна» з написом: «...шлю Вам цю книгу, де ми показані, яким у 1918–1920 рр. ви надавали сміливу допомогу у своєму Коктебелі, не боячись білих». Подібні факти надавали й білі, яким поет допомагав, не боячись червоних [7, с. 12–13].

М. Волошин – супротивник насильства, йому однаково близькі й білі, й червоні. Ні правих, ні винних, всі гідні жалості та засудження. То справді був аж ніяк не абстрактний гуманізм, а послідовна, продумана позиція. Так чинити М. Волошин вважав своїм етичним і людським обов’язком. У молодості, перебуваючи не один раз у засланні (про що вже згадувалося вище), він згодом виробив у собі імунітет до революційності й радикалізму [15; 20].

«Зрозуміло, – писав він, – червоних при білих і білих при червоних я захищав не з нейтральності й навіть не з «філантропії», а тому, що масове взаємовищення російських громадян, де культурних працівників так мало і де вони так потрібні, є нестерпним ідіотизмом. Правителі повинні вміти використовувати сили, а не винищувати їх по-дурному, як веліся всі терори, свідком яких я був» [7, с. 13].

Кожна людина має виконувати вічні моральні закони. Історія, як це розумів

поет, до цього часу була літописом насильства над народами – історія Криму тому яскравий приклад. Так бути не може і так не буде. М. Волошин у це вірив. У трагічні для Криму дні 1918–1920 рр. ця віра була дуже потрібна.

Натомість М. Волошин не був стороннім спостерігачем: активно допомагав рятувати культурні осередки в Криму, проводив освітню діяльність. У 1920–1922 рр. він їздив Феодосійським повітом «з безнадійним завданням з охорони художніх і культурних цінностей», читав курс про Відродження в Народному університеті, виступав з лекціями в Сімферополі та Севастополі, викладав на Вищих командних курсах, брав участь в організації Феодосійських художніх майстерень... [9].

З 1922 р. в Криму почався голод, і Максиміліану Олександровичу з матір'ю довелося навіть їсти орлів, яких на Карадазі ловила сусідка за допомогою спідниці. В цей час важко захворіла Олена Оттобальдівна, і М. Волошин найняв із сусіднього села фельдшерку Марію Заболоцьку, яка доглядала за нею. Вона була дуже чуйною й доброю, чим привертала увагу поета до себе. В січні 1923 р. у віці 73 роки мати митця померла. Після її смерті у березні 1923 р. Марія Степанівна переїхала до волошинського будинку вже на правах дружини Максиміліана Олександровича, хоча офіційно їх шлюб був зареєстрований лише у 1927 р. [9].

До середини 1920-х років Максиміліан Волошин завершив фундаментальну працю «Шляхами Каїна», що є історіософським і культурологічним дослідженням цивілізації. Його творчий шлях не обмежився поезією та живописом, він постійно творив на рубежах

багатовимірного простору історії, культурології, лірики та філософії.

Крім того, що М. Волошин був поетом і перекладачем, художником і мистецтвознавцем, літературним і театральним критиком, він був дуже цікавою особистістю. Будучи неординарним співрозмовником, з тонким почуттям гумору, уважним слухачем, терпимим і розумним, поет мав багато друзів. Серед них були й ті, які мали з різних питань відмінні судження. Але М. Волошин умів знаходити в кожному з них гарний і творчий початок, об'єднував їх у собі [9].

М. Волошин щиро, по-справжньому цікавився Кримом. Він не просто милувався суворою величчю Карадагу або малював прозорими фарбами ніжно-пастельної акварелі улюблений Коктебель, не просто бився з поліцейськими, які забороняли йому ходити у «дивному вбранні», або зустрічав у своєму будинку Цветаєву і Гумільова. Він не просто їздив у Бахчисарай, Кафу і захоплено відгукувався про кримську культуру, кримсько-татарський Крим. Він не мовчав, бачачи, який слід Російська імперія залишила і продовжує залишати в історії Криму.

Такої кількості пейзажів, різноманітних за духом і за стилем і так тісно зосереджених на малому просторі землі, як у Криму, немає у жодній країні Європи [8].

*Серед краси чудової,
І в шепоті хвилі, і в шелесті лісів
Я чую чудесний звук мелодії небесної,
Великий і простий – зрозумілий мені без слів.*

*Тут все: гармонія, краса та досконалість,
Природа вся в один акорд злилася
Акорд великого і вічного блаженства,
І дивною музикою в душі озвалася, – писав поет [3, с. 239].*

М. Волошин зумів злитися з Кримом та усвідомив усю самотність цієї мальовничої землі.

Основні поетичні збірки М. Волошина: «Вірші 1900–1910» (1910), «Лики творчості» (1914), «Іверії» (1918), «Демони глухонімі» (1919), «Неопалима Купина» та ін. Серед живописних робіт виділимо «Іспанія біля моря» (1914), «Два дерева в долині. Коктебель» (1921), «Пейзаж з озером і горами» (1921), «Рожеві сутінки» (1925), «Пагорби, висусшені спекою» (1925), «Бухта під Карадагом» (1925), «Місячний вихор» (1926), «Свинцеве світло» (1926), «Мій будинок під місяцем» (1927), «Зубчаті береги» (1927), «Вид на Коктебель» (1931).

У 1924 р. з дозволу Наркомпросу на базі будинку М. Волошина була створена безкоштовна база відпочинку для письменників. У 1931 р. поет заповів перший його поверх і будинок своєї матері, який розташовувався поруч, Всеросійській спілці письменників, а другий поверх – дружині М. С. Волошиній. На базі цих двох будинків був створений Будинок творчості письменників. У 1975 р. згідно з заповітом М. Волошиної Дім поета став літературно-художнім відділом Феодосійської картинної галереї ім. І. К. Айвазовського. У 1988 р. Дім поета виділено у самостійний музей з підпорядкуванням Судацькому, а з 1990 р. – Феодосійському відділу культури. У 2001 р. рішенням ВР АР Крим на правах відділу його включено до складу Коктебельського республіканського еколого-історико-культурного заповідника «Кіммерія М. О. Волошина», а з 2006 р. – це Кримська республіканська установа «Коктебельський еколого-історико-культурний заповідник «Кіммерія М. О. Волошина». На момент окупації Криму в 2014 р. в ньому зберігалось

понад 18 тис. од. зб. музейних предметів основного фонду та понад 33 тис. од. зб. музейних предметів науково-допоміжного фонду, в яких містяться особисті друковані, фоно-, відеодокументи М. Волошина (автобіографія та життєпис, копії свідоцтв про народження та смерть, про шлюб, закордонний паспорт, пенсійна книжка, членські квитки тощо), зібрання документів його рідних (матері, дружин), оточення, його щоденники, книги з волошинської бібліотеки, спогади сучасників про поета [1, с. 105–106].

У 1929 р. у М. Волошина різко погіршився стан здоров'я, зокрема спостерігалися депресія, спустошеність, пригніченість через події у країні та часті повідомлення про арешти чи загибель товаришів.

11 серпня 1932 р. М. Волошин помер від запалення легень в Коктебелі. Поховали поета, як він і заповідав, на вершині гори Кучук-Енішар, з якої видніються гори, коктебельські долини й пагорби, безкрайні простори, море, вся природна краса, яку так любив художник. Нині це місце і гору зокрема часто називають Горю Волошина, і воно стало одним із найвідоміших визначних пам'яток міста.

Спочатку на могилі М. Волошина був невисокий насип з морської гальки. У 1972 р. на могилу покладена меморіальна плита з написом. Автор надгробка – художник В. Цигаль. Поет заповідав нічого не садити навколо могили, залишити все у первозданній красі, а тільки покласти навкруги різні камені, гальку, самоцвіти. Виконуючи волю митця, нині біля надгробної плити всюди можна побачити найрізноманітніше каміння.

19 червня 2007 р. у Києві відбулося відкриття меморіальної дошки на будинку, в якому народився М. Волошин

(будинок № 24 на бульварі Тараса Шевченка у Києві). Засновано Міжнародний Волошинський конкурс, Міжнародну Волошинську премію та фестиваль «Волошинський вересень» [14].

Отже, серед представників української громади Криму кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. неординарною й яскравою є постать уродженця Києва, мешканця Коктебеля Максиміліана Олександровича Волошина, який зробив вагомий внесок у розвиток українського культурно-мистецького життя того періоду. Він був високоосвіченою людиною: поет, публіцист, літературний і мистецький критик, художник, філософ, мав парадоксальне мислення. Саме у Криму, в Коктебелі, до М. Волошина приходило натхнення, тут він розкрив у собі художній дар і став талановитим акварелістом, написав більшість своїх творів, які відбивають його зв'язок з півостровом. Він написав Кіммерію не з натури, а своїм власним методом закінченого зображення. Завдяки цьому побачили світ його улюблені кримські пейзажі з віршованими написами. Будучи представником символізму й акмеїзму, в поезії та малярстві він відображав історію та природу Криму. Художник хотів, щоб, дивлячись на картину, людина хотіла пройти по цій землі і вдихнути повітря на повні груди. М. Волошин заперечував російськість Криму і засуджував його завоювання Російською імперією та практику російського панування в ньому.

Творчість митця довгий час не була адекватно оцінена, тому нині необхідно об'єктивно продовжити її вивчення з метою з'ясування значення його творчої спадщини в тогочасному суспільному житті та винесення досвіду й уроків для майбутніх поколінь українців і росіян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архівні установи України: довідник. Т. 2: Наукові установи, музеї, бібліотеки: у 2 кн. Кн. 1: Національна академія наук України, Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська області / Держкомархів України, УНДІАСД; упоряд.: С. Артамонова, А. Майстренко, Л. Одинока, Р. Романовський; редкол. тому: І. Матяш (голова), О. Мельниченко, Ю. Прилепішева, Н. Христова. Київ, 2010. ХХVІІІ, 604 с.
2. Волошин М. «Записи 1932 года». Путник по вселенным. Москва: Советская Россия, 1990. С. 231. URL: <https://litlife.club/books/117669/read?page=62> http://az.lib.ru/w/woloshin_m_a/text_0300.shtml (дата звернення: 03.06.2022).
3. Волошин М. Собрание сочинений. Т. 2. Стихотворения и поэмы 1891–1931 / сост. и подгот. текста В. П. Купченко, А. В. Лаврова; коммент. В. П. Купченко. Москва: Эллис Лак 2000, 2004. 768 с.
4. Волошин М. А. Коктебельские берега: Поэзия. Рисунки. Акварели. Статьи. Сост. и авт. вступ. статьи и коммент. З. Д. Давыдов. Худож. В. М. Дозорец. Фото А. В. Левин, С. Л. Приймак. Серия: Дом поэта. Симферополь: Таврия, 1990. 248 с.
5. Волошин Максимилиан Александрович. Собрание сочинений. Т. 12. Письма 1918–1924: сост. А. В. Лавров, подгот. текста Н. В. Котрелева, А. В. Лаврова, Г. В. Петровой, Р. П. Хрулевой; коммент. А. В. Лаврова и Г. В. Петровой. Москва: Эллис Лак, 2013. 992 с.
6. Волошин Максимилиан. Судьбы Крыма. URL: <http://graal.org.ua/ru/2009-06-04-15-08-45/2012-03-18-09-26-33/200-fatecrimea#.URZz1sueRs4.livejournal> (дата звернення: 05.06.2022).
7. Воспоминания о Максимилиане Волошине: сборник / сост. и коммент. В. П. Купченко, З. Д. Давыдова. Москва: Советский писатель, 1990. 720 с.

8. Губернський Б. Максиміліан Волошин: «...Як риба, витягнута на берег». URL: <https://ua.krymr.com/a/27045180.html> (дата звернення: 30.05.2022).

9. Давыдов З., Купченко В., Лыкова И. Максимилиан Волошин и Коктебель: история жизни, творчество. URL: <http://koktebel.net/content.php?content.100> (дата звернення: 05.06.2022).

10. Історія Криму та кримськотатарського народу. Навчальний посібник / Бекірова Г., Іванець А., Тищенко Ю., Громенко С., Аблаєв Б. Київ: Кримська родина, Майстер Крим, 2020. 200 с.

11. Касьяненко М. Волошинський будинок. До 130-річчя з дня народження відомого поета і художника в Коктебелі та Києві проходять урочистості. *День*. 2007. 16 червня.

12. Крылатов М. Максимилиан Волошин: «Мы вытоптали мусульманский рай». Часть 2. URL: <https://ru.krymr.com/a/26794958.html> (дата звернення: 07.06.2022).

13. Кузьминська О. Д. Волошин Максиміліан Олександрович. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А–В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. С. 627.

14. Максимилиан Волошин – біографія, новини, особисте життя. URL: <https://stuki-druki.com/authors/Voloshin-Maksimilian.php> (дата звернення: 13.06.2022).

15. Максимилиан Волошин: життя поета в Криму. URL: <http://hotel-slavalyans.com.ua/st299-7.php> (дата звернення: 10.06.2022).

16. Наш Крим: неросійські історії українського півострова: зб. ст. / упоряд. та вступ. ст. С. В. Громенка. Київ: К.І.С., 2016. 315 с.

17. Разумовская А. Г., Петрова Н. С. Крым в жизни и творчестве М. А. Волошина. *Вестник Псковского государственного университета. Серия Социально-гуманитарные науки*. 2015. Вып. 1. С. 298–303.

18. Рудяченко О. Максиміліан Волошин. 1. Дхарма поета. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3025856-maksimilian-volosin-1-dharma-poeta.html> (дата звернення: 05.06.2022).

19. Рудяченко О. Максиміліан Волошин. 2. Багатоликий Макс. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3025885-maksimilian-volosin-2-bagatolikiy-maks.html> (дата звернення: 03.06.2022).

20. Сюдюков І. Земля його любові. Максиміліан Волошин – про історичну долю Криму. *День*. 2014. 27 березня. № 56.

21. Черкаська Г. Сім пудів краси. URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/5646 (дата звернення: 01.06.2022).

22. «Я мандрівник і поет, мрійник і перехожий...». URL: <https://ntb.pstu.edu.uk/info-obraz-ua/virt-vystavki-ua/27-exhibitions-ua/463-ya-mandrivnik-i-poet-mrijnik-i-perekhozhij> (дата звернення: 12.06.2022).

REFERENCES

1. MATIASH, I. (ed., et al.), ARTAMONOVA, S. (comp., et al.), (2010) National Academy of Sciences of Ukraine, Autonomous Republic of Crimea, Vinnytsia, Volyn, Dnipropetrovsk, Donetsk, Zhytomyr, Zakarpattia, Zaporizhia, Ivano-Frankivsk, Kyiv, Kirovohrad, Luhansk, Lviv, Mykolaiv, Odesa regions. Book 1. In: *Archival institutions of Ukraine: handbook. Vol. 2: Scientific institutions, museums, libraries: in 2 books*. Kyiv: Derzhkomarkhiv Ukrainy, UNDIASD, XXVIII, 604 p. [in Ukr.].

2. VOLOSHIN, M. (1990). «Records of 1932». [online] *Traveler through the universes*. Moskva, Sovetskaja Rossija, 231p. Available at: <https://litlife.club/books/117669/read?page=62> http://az.lib.ru/w/woloshin_m_a/text_0300.shtml [Accessed 3 June 2022]. [in Rus.].

3. VOLOSHYN, M. (2004). *Collected works. Vol. 2. Verses and poems 1891–1931*. Moskva: Ellis Luck 2000, 768 p.]. [in Rus.].

4. VOLOSHYN, M. (1990). *Koktebel Shores: Poetry. Drawings. Watercolors. Articles*. Simferopol: Tavriia, 248 p. [in Rus.].

5. VOLOSHYN, M., (2013). *Collected works. T. 12. Letters 1918–1924*. Moskva: Ellis Luck, 992 p. [in Rus.].

6. VOLOSHYN, M. [online] *The fate of the Crimea*. Available at: <http://graal.org.ua/>

- ru/2009-06-04-15-08-45/2012-03-18-09-26-33/200-fatecrimea#.URZz1sueRs4.livejournal [Accessed 5 June 2022]. [in Rus.].
7. KUPCHENKO V., comp. (1990). *Memories of Maximilian Voloshin: Collection*. Moskva: Sovetskii pisatel, 720 p. [in Rus.].
8. HUBERNSKYI, B. *Maximilian Voloshin: "... Like a fish pulled ashore"*. Available at: <https://ua.krymr.com/a/27045180.html> [Accessed 30 May 2022]. [in Ukr.].
9. DAVYDOV, Z., KUPCHENKO V., LYKOVA I. Maximilian Voloshin and Koktebel: life story, creativity. Available at: <http://koktebel.net/content.php?content.100> [Accessed 5 June 2022]. [in Rus.].
10. BEKIROVA, H., IVANETS, A., TYSHCHENKO, Yu., HROMENKO, S., ABLAIEV, B., (2020). *History of Crimea and the Crimean Tatar people*. Kyiv: Krymska rodyna, Maister Krym, 200 p. [in Ukr.].
11. KASIANENKO, M. (2007). Voloshin house. Celebrations dedicated to the 130th anniversary of the birth of the famous poet and artist in Koktebel and Kyiv. *Den*, 16 June. [in Ukr.].
12. KRYLATOV, M. [online] *Maximilian Voloshin: «We trampled down the Muslim paradise». Part 2*. Available at: <https://ru.krymr.com/a/26794958.html> [Accessed 7 June 2022]. [in Rus.].
13. KUZMYNSKA, O. (2003). *Voloshin Maximilian Alexandrovich*. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka, p. 627. [in Ukr.].
14. *Maximilian Voloshin – biography, news, personal life*. [online] Available at: <https://stuki-druki.com/authors/Voloshin-Maksimilian.php> [Accessed 13 June 2022]. [in Rus.].
15. *Maximilian Voloshin: the life of a poet in the Crimea*. [online] Available at: <http://hotel-slavalyans.com.ua/st299-7.php> [Accessed 10 June 2022]. [in Rus.].
16. HROMENKO, S. (2016). *Our Crimea: Non-Russian Stories of the Ukrainian Peninsula: Collected Articles*. Kyiv: K.I.S., 315 p. [in Ukr.].
17. RAZUMOVSKAJA, A., PETROVA, N. (2015). Crimea in the life and work of M. Voloshin. *Vestnik Pskovskogo gosudarstvennogo universiteta: Serii "Socialno-gumani-tarnye nauki"*, vol. 1, p. 298–303. [in Rus.].
18. RUDIACHENKO, O. [online] *Maximilian Voloshin. 1. The Dharma of the Poet*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3025856-maksimilian-volosin-1-dharma-poeta.html> [Accessed 5 June 2022]. [in Ukr.].
19. RUDIACHENKO, O. [online] *Maximilian Voloshin. 2. Multifaceted Max*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3025885-maksimilian-volosin-2-bagatolikij-maks.html> [Accessed 3 June 2022]. [in Ukr.].
20. SIUNDIUKOV, I. (2014). The land of his love. Maximilian Voloshin – about the historical destiny of Crimea. *Den*, 27 March, № 56.
21. CHERKASKA, H. [online] *Seven poods of beauty*. Available at: https://uahistory.com/topics/famous_people/5646 [Accessed 1 June 2022]. [in Ukr.].
22. «*I am a traveler and a poet, a dreamer and a passerby...*». [online] Available at: <https://ntb.pstu.edu/uk/info-obraz-ua/virt-vystavki-ua/27-exhibitions-ua/463-ya-mandrivnik-i-poet-mrijnik-i-perekhozhij> [Accessed 12 June 2022]. [in Ukr.].